

ceğini söyleyince Habbâb, "Senin ölüp tekrar dirildiğini görmedikçe bu işi yapmam" demiş. Âs'ın, "O halde kıyamet gününde gel, o gün benim malım da olacak, evlâdım da, o zaman öderim" diye alay etmesi üzerine kaynakların belirttiğine göre Meryem sûresinin 77-80. âyetleri nâzil olmuştur.

İlk muhâcirlere olan Habbâb, Medi-ne'ye hicret edince Mikdâd b. Amr gibi bazı bekâr müslümanlarla birlikte Külsûm b. Hidm'in evine misafir oldu ve Külsûm'un Bedir Gazvesi'nden önce vefatına kadar onun evinde kaldı. Daha sonra diğer kimsesiz muhâcirlere birlikte Sa'd b. Ubâde'nin evine geçti. Resûlullah, muhâcirlere ensar arasında kardeşlik bağı kurduğu zaman Habbâb'la Cebr b. Atîk'i kardeş yaptığını açıkladı. Habbâb'ı Hırâş b. Simme'nin âzatlısı Temîm ile kardeş yaptığı da rivayet edilmektedir. Başta Bedir olmak üzere bütün gazvelere iştirak eden Habbâb Resûl'in Ekrem'in vefatından sonra Kûfe'ye yerleşti. İslâm fetihleri sırasında Irak seferlerine katıldı. Sıffin ve Nehrevan savaşlarında bulunduğu yolunda daha çok Şii kaynaklarında yer alan rivayetleri (Nasr b. Mûzâhim, s. 506; İbn Ebû'l-Hadîd, XVIII, 172) kabul etmek mümkün değildir. Zira Habbâb hayatının son yıllarında bu savaşların ce-reyan ettiği tarihlerde ağır bir hastalığa yalananmıştı. Resûlullah yasaklamamış olsaydı çektiği ıstırap yüzünden ölmeyi temenni edeceğini söylerdi. Fetih yıllarında yaşayan müslümanlarla birlikte Habbâb da rahata ve servete kavuştuğu için mükâfatlarının dünyada verilmiş olabileceği endişesiyle huzursuzluk duyar, yokluk içinde yaşayıp ölen arkadaşlarına imrenirdi. Kendisi için hazırladığı kefen bezine bakar, Hz. Hamza ve Mus'ab b. Umeyr gibi sahâbiler bir kefen bulamadıkları günleri hatırlayarak hüznlenirdi (Buhârî, "Cenâ'iz", 27, "Menâkıbü'l-enşâr", 45, "Megâzî", 17, 26, "Merdâ", 19, Müslim, "Cenâ'iz", 44, "Zikir", 12).

Habbâb b. Eret 37 (657) yılında yetmiş üç veya altmış üç yaşlarında olduğu halde Kûfe'de vefat etti. Onun 19'da (640) Medine'de öldüğü ve cenaze namazını Hz. Ömer'in kıldırıldığı rivayeti doğru değildir. O zamana kadar Kûfe'de cenazeler evlerin avlusuna defnedildiği halde Habbâb vasiyeti üzerine şehir dışına gömüldü. Daha sonra da Kûfe'de vefat edenler Habbâb'ın yanına defnedilmiş ve mezarının bulunduğu yer kabristan haline gelmiştir. Hz. Ali Sıffin Savaşı'ndan dönünce Habbâb'ın kabrine giderek cenaze namazını kılmıştır.

Habbâb'ın birkaç çocuğu olduğu rivayet edilmekle beraber oğlu Abdullah'tan başkasının adı bilinmemektedir. Abdullah, babasının vefat ettiği yılın sonlarına doğru bir yolculuk sırasında karısıyla birlikte Hâricîler'in eline geçti. Hâricîler ona Hulefâ-yi Râşidîn ve özellikle Hz. Ali hakkında ne düşündüğünü sordular. Abdullah'ın bu sahâbileri övmesi üzerine kendisini ve hamile olan karısını öldürdüler (Taberî, V, 81-82).

Mükerrerleriyle birlikte 32 hadis rivayet eden Habbâb'ın rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de ve diğer hadis kitaplarında yer almaktadır. Bunlardan üçü *Şahîhayn*'de, ayrıca ikisi *Şahîh-i Buhârî*'de, biri *Şahîh-i Müslim*'de, çoğu ise Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde bulunmaktadır (V, 108-112; VI, 395-396). Kendisinden oğlu Abdullah ile Ebû Vâil Şakik b. Seleme, Ebû Ümâme Südey b. Aclân el-Bâhilî, Mucâhid b. Cebr, Mesrûk b. Ecda', Alkame b. Kays, Kays b. Ebû Hâzim gibi tâbiiler rivayette bulunmuşlardır.

Mecîd Abdülhamîd, Habbâb'ın hayatına dair *Habbâb b. Eret ed-Dâ'iyetü's-şâbir* adıyla bir risâle kaleme almıştır (Bağdat 1980, 31 sayfa).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, V, 108-112; VI, 395-396; Buhârî, "İkrâh", 1, "Cenâ'iz", 27, "Menâkıbü'l-enşâr", 29, 45, "Megâzî", 17, 26, "Merdâ", 19, "Da'avât", 30, "Rikâk", 7, 16, "Temennî", 6; Müslim, "Cenâ'iz", 44, "Zikir", 12; İbn Mâce, "Mukaddime", 11; Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 100, 155; Nasr b. Mûzâhim, *Vak'atü Sıffin* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1401/1981, s. 325, 506, 530; İbn Hişâm, *es-Sire*², I, 271, 368-370, 383; II, 327; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 164-167; İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 73, 288; a.mlf., *el-Münemmak*, s. 244; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 316-317; Belâzûrî, *Ensâb*, I, 175-180, ayrıca bk. İndekse; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), V, 61-62, 81-82; Dûlâbî, *el-Künâ ve'l-esmâ*³, Haydarâbâd 1322, s. 79; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-tâ'îl*, III, 395; Makdisî, *el-Bed' ve't-târîh*, V, 101; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi), Kahire 1405/1985, IV, 54-81; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 381-383; Ebû Nuaym, *Hilye*, I, 143-147; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 423-424; İbnü'l-Cevzî, *Şıfatü's-şafve*, I, 427-429; a.mlf., *Telkîhu fuhûmi ehli'l-eşer* (nşr. Ali Hasan), Kahire 1975, s. 127, 185, 391; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II, 114-117; İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1387/1967, XVIII, 171-172; Mizî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 219-220; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*⁴, II, 37, 323-325; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: 'Ahdü'l-hulefâ'i'r-râşidîn*, s. 562-564, 588; Fâsî, *el-'İkdü's-semin*, IV, 300-303; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), I, 373; II, 258-259; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 133-134; Mehmed Zihni, *el-Hakâik*, İstanbul 1310, II, 17-20; Wensinck, *el-Mu'cem*, VIII, 71; M. J. Kister, "Khabab b. al-Aratt", *EP* (Fr.), IV, 929-930.

M. YAŞAR KANDEMİR

HABBÂL

(الحبال)

Ebû İshâk İbrâhîm b. Saîd
b. Abdillâh el-Habbâl
(ö. 482/1090)

Mısırlı hadis hâfızı.

391'de (1000-1001) doğdu. Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. İbn Hayyûn diye tanınan Mısır kadısı Muhammed b. Nu'man el-Kayrevânî'nin mevlâ'sı olduğu için Nu'mânî, kitap ticareti yaptığı için Kütübî nisbeleriyle anılmıştır. Kendisine "kürkçü" anlamına gelen Ferrâ ve "ip-likçi" anlamındaki Habbâl lakaplarının niçin verildiği bilinmemektedir.

Zehebî onun hocalarını zikrettikten sonra ilim tahsili için seyahat etmediğini, ancak herhalde hac maksadıyla Mekke'ye gittiğini, burada bazı âlimlerle görüşüğünü belirtmiştir (*A'lâmü'n-nübelâ*⁵, XVIII, 496, 498). İbn Tağriberdî ise birçok ilmi tahsil ettiğini ve bu sebeple bazı ülkeleri dolaştığını kaydetmiştir (*en-Nücümü'z-zâhire*, V, 129). 300'den fazla hocadan faydalandığı (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*⁶, XVIII, 498) göz önünde bulundurulduğunda tahsilini ilerletmek için seyahate çıkmış olması ihtimali kuvvet kazanmakta, bu görüşü benimseyen Selâhaddin el-Müneccid de o dönemde hadis ilminin yurdu sayılan Irak'a gitmiş olabileceğini ileri sürmektedir.

Habbâl başta Abdülganî el-Ezdi olmak üzere Ahmed b. Abdülazîz b. Sersâl ile Ebû Sa'd el-Mâlinî, Ebû Nasr es-Siczi, Münir b. Ahmed el-Haşşâb ve Muhammed b. Fazl b. Nazîf gibi âlimlerden hadis öğrendi. Kendisinden de İbn Mâkûlâ, Muhammed b. Fütûh el-Humeydî, Atâ b. Hibetullah el-İhmîmî ve Mâristan kadısı diye tanınan Ebû Bekir Muhammed b. Abdülbâkî el-Bağdâdî rivayette bulundu. Hatîb el-Bağdâdî ve Ebû Ali es-Sadeff gibi âlimler ise ondan icâzet yoluyla hadis rivayet ettiler. Ancak Habbâl, icâzet yoluyla rivayet ederken söze "ahberenâ" (bize haber verdi) veya "haddesenâ" (bize rivayet etti) ifadeleriyle başlamayı uygun görmez, rivayete "ecâze lenâ fülânün" (bize filan kişi icâzet verdi) diye başlanmasını tavsiye ederdi.

İbn Mâkûlâ'nın sika kabul ettiği, İbnü'l-Kayserânî'nin de sika bir hadis hâfızı olduğunu belirttiği Habbâl, hayatının son yıllarında Bâtınîler (Benû Ubeyd) tarafından hadis rivayetinden ve icâzet ver-

mekten menedildi; sürekli tehdit ve baskı altında tutuldu. Nitekim Ebû Ali es-Sadeffî onu ziyaret etmek istediğinde kendisinden hiçbir şey okuyup dinlememek ve icâzet almamak şartıyla buna izin verildiğini, konuşmaya başladıklarında ise kötü niyetle gönderilmiş bir kişi olabileceği endişesiyle sorduğu soruları ilgisi olmayan cevaplarla geçiştirdiğini, kendisinin Endülüslü bir hacı adayı olduğunu açıklaması üzerine sözle icâzet verdiğini, fakat daha fazla konuşmak istemediğini belirtmiştir (bk. Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVIII, 497). Mâristan kadısı Ebû Bekir Muhammed b. Abdülbâki 476'da (1083-84) kendisinden hadis dinlediğine göre yasaklamanın bu tarihten sonra olduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklarda bu yasağın sebebi zikredilmemekle birlikte Ebû Ali es-Sadeffî'ye ait rivayeti kaydeden Zehebî'nin, bu rivayetin hemen ardından devrin idarecilerine beddua ettiğine, onların sünneti öldürüp Râfiziliği ve sapıklığı ihya ettiklerini söylediğine, Habbâl'in devrinin de Râfiziliğin ve ashaba sövmenin yaygınlaştığı (İbn Tağrıberdî, V, 3) Müstansır-Billâh el-Fâtımî dönemi (1036-1094) olduğuna bakılırsa bunun temelinde siyasî sebeplerin ve mezhep taassubunun bulunduğu ortaya çıkar.

Geçimini kitapçılık yaparak sağladığı için pek çok değerli esere sahip olduğu belirtilen Habbâl, 6 Zilkade 482'de (10 Ocak 1090) Mısır'da vefat etti. Bu tarihin Şevval 482 (Aralık 1089) olduğu da ileri sürülmüştür.

Eserleri. Habbâl'in günümüze ulaşan tek eseri *Cüz' fihi vefeyâtü kavm mine'l-Mısrıyyîn ve nefer sivâhüm min sene hams ve seb'in ve şelâse mi'e* adlı kitabıdır. Yıl esasına göre tertip edilen eserde 375-456 (985-1064) yılları arasında vefat eden 409 hadis âliminin çok defa sadece vefat tarihleri belirtilerek kısa biyografilerine yer verilmiştir. Eserin Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de bulunan (Mecmua, nr. 78; Umumi, nr. 3814, vr. 213^a-224^a) tek yazma nüshası Selâhaddin el-Müneccid tarafından neşredilmiş (MMMA, II/2 [Kahire 1376/1956], s. 292-338), ayrıca Ebû Abdullah Mahmûd b. Muhammed el-Haddâd eseri *Vefeyâtü'l-Mısrıyyîn* adıyla yayımlamıştır (Riyad 1408/1988). Bazı müteahhir kaynaklarda (meselâ bk. *Hedıyyetü'l-ârifin*, I, 9) Habbâl'e nisbet edilen *Vefeyâtü's-Şüyûh* adlı kitabın da aynı eser olması muhtemeldir. Kaynaklarda Habbâl'in Süfyân b. Uyeyne'ye ait âlî hadisleri top-

ladığı zikrediliyorsa da bu eserin günümüze ulaştığına dair bir bilgi yoktur.

BİBLİYOGRAFYA :

Habbâl, *Cüz' fihi vefeyâtü kavm mine'l-Mısrıyyîn ve nefer sivâhüm min sene hams ve seb'in ve şelâse mi'e* (nşr. Salâhaddin el-Müneccid, MMMA, II/2 içinde), Ka-hire 1376/1956, nâşirin mukaddimesi, s. 286-295; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, II, 379; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, III, 1191-1196; a.m.lf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XVIII, 495-503; Safedî, *el-Vâfi*, V, 355; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, V, 3, 129; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, I, 353-354; *Keşfü'z-zunûn*, II, 2019; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 366; *Hedıyyetü'l-ârifin*, I, 9; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 572. TAYYAR ALTIKULAÇ

HABBÂZÎ (الخَبَّازِي)

Ebû Muhammed Celâleddin
Ömer b. Muhammed
el-Hucendî el-Habbâzî
(ö. 691/1292)

Hanefî fakihî.

629 (1232) yılında Mâverâünnehir şehirlerinden Hucend'de doğdu. Aynı yerde öğrenim gördükten sonra Hârizm'e giderek orada ilimle meşgul oldu ve ardından Bağdat'a geçti. Daha sonra Şam'a gelip el-İzzıyye el-Berrâniyye Medresesi'nde ders okuttu. Hac için gittiği Mekte'de bir yıl mücâvir olarak kalan Habbâzî ardından Şam'a dönüp el-Hâtûniyye el-Berrâniyye Medresesi'nde ders ver-

meye başladı ve ölümüne kadar bu görevini sürdürdü. Söz konusu medresede ders verebilmenin en önemli şartı zamanının en üstün Hanefî âlimi kabul edilmektir. Hayatından bahseden kaynaklar onun gerçekten de bu vasıfta bir âlim, fıkıhın hem usulünü hem de fûrûnunu çok iyi bilen bir fakih, aynı zamanda ibadet ve zühd ehli bir kişi olduğunda ittifak etmişlerdir.

Leknevî, Habbâzî'nin Abdülazîz el-Buhârî'den (ö. 730/1330) ders okuduğunu zikretmekteyse de 1292 yılında vefat eden bir kimsenin 1330'da vefat eden bir hocadan ders aldığı kabulde ihtiyat gösterilmelidir. Yetiştirdiği öğrenciler arasında Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Mes'ûd el-Konevî, Bedrû't-tavîl adıyla bilinen Dâvûd b. Ağlebek b. Ali er-Rûmî ve Hibetullah b. Ahmed et-Türkistânî en meşhurlarıdır.

Habbâzî'nin *el-Muğnî fi uşûli'l-fıkıh* adlı eserini neşreden Muhammed Mazhar Bekâ müellifin hayatından bahsettiği mukaddimesinde, Nuaymî'nin *ed-Dâris fi târîhi'l-medâris* te (I, 505) İbn Kesîr'in de Habbâzî'nin öğrencilerinden biri olduğunu söylediğine işaret ettikten sonra, 1301'de doğan İbn Kesîr'in 1292'de vefat eden Habbâzî'ye öğrenci olmasının imkânsızlığına dikkat çekmiştir.

Habbâzî 25 Zilhicce 691 (7 Aralık 1292) tarihinde Şam'da vefat etti ve Süfiyye Kabristanı'na defnedildi. Bazı kaynaklar onun 671 (1272) yılında öldüğünü kay-

Habbâzî'nin *el-Hâdî fi uşûli'd-dîn* adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2832)

